

Сяргей Чыгрын
(Слонім)

Слоні́мская ссы́лка Адама Станкевіча

Імя беларускага рэлігійнага, палітычнага і культурна-асветніцкага дзеяча, аднаго з заснавальнікаў Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, рэдактара часопіса „Хрысціянская думка” Адама Станкевіча (1891-1949) паціху вяртаецца з небяшчы.

Ужо надрукаваны яго многія працы, напісаны пра яго артыкулы, успаміны. Да друку рыхтуецца і кніга ягоных твораў. Ды нават не адна, а ажно дзве.

Да пачатку Другой сусветнай вайны Адам Станкевіч пэўны час жыў у Слоніме і веў богаслужэнне ў касцёле бернардынак, які знаходзіцца ў самым цэнтры горада. А выслалі яго сюды з Вільні за тое, што быў беларускім святаром і веў службу на беларускай мове:

„Варожа ставіцца да польскай дзяржаўнасці і апошнім часам на тэрыторыі Вільні і Віленшчыны разгарнуў барацьбу беларусаў за аўтаномію, імкнучыся да дасягнення поўнай незалежнасці Беларусі. Над дзейнасцю кс. Станкевіча ўстанавіць патаемнае назіранне” (з ліста следчага аддзела ў Вільні ў Навагрудак у справе высялення кс. Адама Станкевіча ў Слонім 14 студзеня 1939 года).

Так, 27 снежня 1938 года выехалі з Вільні выселеныя з прыгранічнай паласы на пяць гадоў рашэннем віленскага ваяводы кс. Адам Станкевіч, кс. Уладзіслаў Талочка¹ і інжынер Адольф Клімовіч². Уладзіслаў Талочка пасяліўся ў Беластоку, Адольф Клімовіч — у Варшаве, а Адам Станкевіч — у Слоніме. Праўда, ён яшчэ паспеў перад высяленнем вы-

¹ Уладзіслаў Талочка (1887-1942) — каталіцкі святар, беларускі рэлігійны і культурна-асветны дзеяч. Адзін з першых пачаў ужываць беларускую мову ў набажэнствах.

² Адольф Клімовіч (1900-1970) — культурна-грамадскі і рэлігійны свецкі дзеяч, удзельнік беларускага хрысціянскага руху XX ст., палітык, выдавец, публіцыст.

даць у Вільні кніжку „Беларускі хрысьціянскі рух”.

Новы 1939 год ксёндз Адам Станкевіч сустрэў у Слоніме. Акрамя службы ў касцёле бернардынак (служыў па-польску, па-беларуску польскія ўлады не дазволілі), шмат пісаў на роднай мове, перапісваўся з беларусамі з Вільні, Беластока, Варшавы, Прагі, Менска, Санкт-Пецярбурга і іншых гарадоў. Тут, у Слоніме, ён нават пісаў свае „Каляндарныя нататкі”, якія ў 2004 годзе ўпершыню апублікаваў часопіс „Куфэрак Віленшчыны” (№9). Вось некаторыя слоніmsкія запісы „нататкаў” Адама Станкевіча:

1938 год

28 лістапада. Быў тут а. А. Дуброўскі³ з Альбертына. Казаў, што праваслаўных палякаў сапраўды крыху ёсьць, гэта палякі, якія дзеля жаніmsкіх і разводных спраў пакінулі каталіцтва і перайшлі ў праваслаўе.

У Слоніме (у парафії) за год больш-менш сто праваслаўных пераходзіць у каталіцтва. Староньнікі спалянізаваньня беларусаў бядуюць, што доўга трэба чакаць.

У Слоніmsкім гарнізоне за год сярэднім дваццаць жаўнераў праваслаўных прымае каталіцтва і польшчыцца. Так жа доўга чакаць.

Палякі ўважаюць, што Гітлер толькі для прыманкі стаіць за самаазначэньне народаў, а сапраўды імкнецца іх зьнішчыць да званьня.

Паводле чутак у восень 1938 года камуністы Слоніmsкага павету хацелі збройна заняць Слонім.

Камуністы былі прыціхшы, цяпер, як кажуць, ізноў ажывіліся. Гэта ў Слоніmsкім павеце.

Падчас выбраў у Слоніmsкім павеце былі мейсцы, дзе галасавала 5%, рэшта ўцякла ў лясы і хавалася. Так, толькі беларуская народная праца можа тут напярэць адносіны.

У Пінскую Дух[оўную] Р[ымска]-К[аталіцкую] Семінарыю ў 1938 годзе не было ані аднаго кандыдата. Прычына? Розныя ёсьць, але і тое ёсьць прычынай, што ў сучасных варунках ксёндз мусіць ісьці проціў свайго, беларускага народу, мусіць яго палянізаваць.

1939 год

7 студзеня. Кс. Рэшэць⁴ хацеў уступіць у Езуіты і прыняць усходні абрад. Усе езуіты былі за прыняцьцем, проціў быў толькі адзін а. А.

³ Антон Дуброўскі (1896-1947) — беларускі каталіцкі святар усходняга абраду, тэалаг, прафесар філасофіі, педагог і публіцыст, арганізатар Усходняй місіі, адзін з арганізатараў неауніяцкага руху ў Заходняй Беларусі.

⁴ Язэп Рэшэць (Рэшаць) (1890-1958) — беларускі каталіцкі святар, доктар філасофіі і тэалогіі, педагог, пісьменнік, публіцыст. У беларускім друку выступаў пад псеўданімам Я. Рушчанец.

Адам Станкевіч і Адольф Клімовіч (стаяць), 1930-я гады

Дуброўскі (беларус). Ён уважаў, што характар Рэшэця, як дужа самастойны, у езуіты не падыходзіць. Здаецца, што і погляды Рэшэця на праблему беларускую нацыянальную так жа адыгралі тут сваю ролю.

25 студзеня. Першы мой выезд на сяло. Быў у Радзівіловічах: раней вёска, цяпер калёніі, гм[іна] Чамяры. Усе каталікі і шляхта: тут і ў іншых мясцох Горадзеншчыны, бадай, выключна на захадзе, здараюцца цэлыя вёскі шляхоцкія. Натуральна, лічаць сябе палякамі, беларускасьці не чураюцца, дома гавораць выключна па-беларуску. Што яны паходзяць з Польшчы, — гэта ня цьвердзяць і нават гэтаму прырачаць, кажуць — яны нас парабілі шляхтай, а мы тутэйшыя спрадваякоў. Дужа рэлігійныя. Бязбожніцтва, якое шырыцца сярод праваслаўных беларусаў, іх прымае жахам і яшчэ больш уцьвяржае ў веры. Да беларускасьці не варожыя. Настроены дэмакратычна.

8 лютага. Цікавы дыялёг: на дарозе за Слонімам спатыкаю трох сялян, беларусаў, на адным возе. Поддаль бачу нейкі вялікі будынак — ні то палац, ні то цэрква. — Што гэта? — пытаю. — Палац панскі. Ці тут яшчэ ёсць паны? — А як жа, каб у Польшчы, ды без паноў. У іх уся сіла. — Што ў вас, як жывецца? — Добра для тых, хто бярэ грошы, мяса таннае, збожжа таннае. — Ці чытаеце вы якія беларускія газеты? На што нам беларускія, нам гэтакія не патрэбныя. — Але тут ужо пачалі „біць адбой”, спужаліся сваёй сьмелай гутаркі прада мной, якога, пэўне ж уважалі за Паляка. Дзеля гэтага пачалі скрываць сваю беларускасьць і пачалі круціць язык на польскі лад, — што ў іх зусім не

выходзіла. З гэтага спатканьня я бачу ў іх: 1) Бальшавіцкі настрой іх душы агулам, 2) Поўную адсутнасць якіх-небудзь сантыментаў да Польшчы, 3) Вялікі сацыяльны (бальшавіцкі) радыкалізм, 4) Павярхоўнасць беларускай нацыянальнай свядамасці.

Гэты мой дыялёг з трыма — гэта верная, больш-менш, ілюстрацыя псыхалёгіі праваслаўных беларусаў усяго Слонімскага пав[ета]. Паважная культурная бел[аруская] нац[ыянальная] праца (школа, прэса і г.д.) маглі б тут памагчы, але ж гэтага няма. Квіс гаўдэбіт?

12 лютага. Быў сёння ў мяне чалавек з сяла (Слонімшчына), свядамы Беларус Н. Казаў: а) Усе праваслаўныя Беларусы арыентуюцца на Маскву. б) Народ тут даволі свядамы сацыяльна і палітычна, але нацыянальна нямнога. в) Праваслаўе, дзякуючы няробству духавенства, угодлівасці і вялікай грошаахвотнасці, уплыву так і ня мае...

Слонінская паліцыя „радзіць” кнігаром жыдом, каб не прадавалі „Работніка”, бо беларускія сяляне дужа шмат яго купляюць, а гэта не пажадана.

Неласкава так жа вока і на продаж беларускіх кніжак і газет, бо праз гэта беларускія сяляне ўсвядамляюцца, а да гэтага дапускаць ня можна.

Польскія кругі цвёрдзяць, што сярод бел[арускага] сялянства дух камунізму ўпаў, бо яго саветы цяпер не падтрымліваюць, але тыя ж кругі бядуюць, што беларуская вёска кінута сама сабе і палякі там ня робяць, бадай, нічога.

Агулам народ тут дужа бедны. Многія, многія ходзяць проста ў лапцях, нават жанчыны, часам дзяўчаты. Ніхто аб іх не дбае — іх толькі палянізуюць. Але і гэта ідзе туга. Народ трымаецца інстынктыўна свайго беларускай нацыянальнай стыхіі. А ўсё ж народ наш цвёрды і апорны на чужыя павевы.

Прыпомніліся: Праф. М. Баброўскі сто гадоў таму, як быў зь Віленскага універсітэту сасланы царом у Жыровіцы, мусіў ня раз бываць і праяжджаць праз Слонім. У Вільні: жывіў я ў Дамініканскіх мурах, дзе быў вязьнем і чакаў на расстрэл Кастусь Каліноўскі.

1 красавіка. Давялося пабываць у Дзярэчыне. Праяжджаў каля Сын-кавіч (слаўны касцёл-крэпасць) і каля Зэльвы. Усюды чысьцісенькія Беларусы. У Дзярэчыне была споведзь людзей. Старыя спавядаліся пераважна па-беларуску, або выстагнуць колькі „афіцыяльных” грахоў страшэнна перакручанай беларускай на польскі лад. Маладыя, што вучацца ў школе, што былі ў школе і што былі ў войску, спавядаюцца па-польску: трафарэт, які датыча грахоў, што запісаны ў кніжцы для набажэнства. Спавядаюцца агулам, „афіцыяльна”, каб адбыць павіннасць. Душа не раскрываецца, бо чужая, мала знаная мова, на гэта ім не дазваляе. Словам, польскі каталіцызм Беларусам робіць крыўду. Ён спыняе іх духоўны рост і калеча душу. Ці спольшчацца Беларусы? Агу-

лам не: яны трымаюцца беларускай стыхіі, або мо лепш — яна іх трымаецца. Польшчацца толькі тья, якія даступаюцца да ўрадавага карыта, але так жа часта без душы гэта робяць, няшчыра, мэханічна.

— Беларуская справа агулам сярод польскага каталіцкага духавенства здабыла права грамадзянства, прынамсі, тэарэтычна. Перад вайной пляваліся, кідаліся да вачэй, плялі небыліцы. Цяпер гэтага няма. Шмат аб ёй ведаюць, цікавяцца і часам рухаюцца.

5 траўня. Казаў мне тут адзін ксёндз, што найлягчэй палянізуюцца палешукі. Яны, казаў, ня маюць ніякіх ідэалаў. Лёгка перапісваюцца на каталікоў-лаціннікаў для інтарэсу. Гэта ўсё гэны ксёндз быццам сьцвердзіў уласным досьведам. Другі, ізноў ксёндз, ня ўмеючы па-беларуску, а працуючы на беларускай паравіі, казаў: „Дужа цяжка працаваць ксяндзу, які не разумее народу і якога не разумее народ”. Сьвятая праўда. Тым часам афіцыйна польскі касьцёл гэтага „не разумее” і аб гэтым і слухаць ня хоча. „Мувце по-польску, а кожны вас зразуме”, — вось лёзунг афіцыйнага ў нас касьцёла.

— Цікавая спасьцярога. На дэканальнай у Слоніме канфэрэнцыі жыровіцкі пробашч кс. Слемп, родам з Галіцыі, сказаў, што ў яго (у Жыровіцах) каталікі-лаціннікі (іншых няма) — гэта выключна прывезеныя з Польшчы этнаграфічнай асаднікі, што гэты элемент дрэнны пад кожным углядам (рэлігія, маральнасьць) і што іх куды перавышаюць мясцовыя, Беларусы. Казаў, што гэтыя мясцовыя дужа здольныя людзі, што прыемней пагаварыць з дзецьмі першай клясы, як са старымі асаднікамі. Так, народ наш здольны, толькі Бог яму долі ня даў.

19 траўня. Спаткаў праваслаўную працэсію — ішла зьнекуль ды ў Слонім. Пяялі. Паслухаў. Ад вуха да вуха рэзалі: „Ты прощёл свой тернистый путь, надрывая грудь...”. Неяк гэтак. Словам, расейшчына. Здаецца, хоць бы царкоўна-славяншчына, але не, падпсутая маскоўшчына. Адвечная рана робіцца і ные: з аднаго боку „польская вера”, а з другога „расейская” — самыя грубыя падробкі хрысьціянства. У ка-

*Тут служыў Адам Станкевіч.
Слоні́мскі касцёл бернардзінак,
1930-я гады*

толікаў хоць нешта новае, беларускае ў жыцці рэлігійным народу робіцца, а ў праваслаўных нічагусенькі. Якая трагедыя народу!

— У Слоніме вядзецца прапаганда сярод праваслаўных у кірунку стварэння польскага праваслаўя. Розныя кар’ерысты і афэрысты як сярод сьвецкіх, так і духоўных на гэта ідуць. Для народу гэтая „ідэя” дзікая і чужая. Бліжэйшая мэта гэтай акцыі — завесці ў царкве польскую мову. Некаторыя з маладых папоў на гэта ідуць. Кар’ера, добры хлеб, выгоднае і спакойнае жыццё. — Магчыма, што гэтая акцыя Беларусам не зашкодзіць — аслабіць крыху расейшчыну, а з гэтага скарыстае мясцовая беларуская стыхія. Але ці беларуская? Можа, якраз расейская?

8 чэрвеня. У Слоніме працэсія Божага Цела. На працэсіі і я. Пасьля працэсіі ў дэкана прыняцьце. Стараства, ваенныя, паліцыя, ксяндзы... Меў доўгую гутарку з старастам Ольшэўскім. Вось яго погляды: Беларусаў трэба асыміляваць, зрабіць Палякамі, дзеля гэтага ім не даецца магчымасьць тварыць сваю беларускую культуру, бо гэта сэпаратызм. Беларускі народны рух заўсёды выкарыстае супраць Польшчы Масква і затым на яго дазволіць ня можа. Вынарадаўленьне Беларусам не прынясе крыўды, бо яны самі хочаць быць палякамі і яны ніякі народ і ня маюць ніякай культуры. Як бачым — ніякіх ідэалаў, ніякай этыкі, ніякай культуры — толькі зоолёгія. Ну і паглядзі — гэтак выходзіла з гэнай гутаркі: як немцы пазбаўлялі палякоў зямлі, дык гэта дрэнна, а як палякі не дапускаюць сьведамаму беларусу без дазволу ваяводства купіць зямлю, дык гэта добра. Як цар праз царкву русіфікаваў, дык гэта дрэнна, а як палякі бяруцца да паляннізаваньня праз царкву, дык гэта добра.

— Агулам, у яго перакананьні, няма ніякага беларускага народнага руху, а калі што ёсьць, дык гэта работа камуністаў або групкі „зачадзонах” (даслоўна) зь Вільна інтэлігентаў.

Асыміляцыя, казаў, ідзе ў яго і ў суседніх паветах усёй парай. Ну, паглядзім.

— Па маім прыездзе з Арлянт (сёлета вясной), дзе я быў з дазволу ваяводы, наслалі поўна шпікоў, якія дапытваліся ў сялян, што я рабіў, што гаварыў, ці зьбіраў людзей і т.д.

25 ліпеня. Тое самае было і па маім выездзе другі раз (летам 8-10 ліпеня 1939). Хадзілі сышчыкі і паліцыянты, ці ня думаю я „перавярнуць Польшчы”. Мусіць, слаба яны чуюцца, калі мяне ды гэтак баяцца. Або проста грошы бяруць дармаеды, дык стараюцца „працаваць”.

3 жніўня. Першы раз у жыцці адведаў Жыровіцы. Калі ўпаў у саборы перад цудоўным абразом Маці Божай Жыровіцкай, стала ў мяне ў яве ўся слаўная Жыровіц мінуўшчына. А сьняньня тут што? „Безобразие и запустение”. У пабазылянскіх мурох — „школа рольніча”, як-бы

не знайшлося чаго больш адпаведнага. Праваслаўнае духавенства запужанае і беднае, але трымаецца маскоўшчыны. Каталіцкі лацінскі ксёндз, польскі патрыёт, уторкнуты з касьцёлам (б[ылы] уніяцкі) і з клябаніяй у праваслаўную масу, чуецца маленькім і слабенькім. Расейшчына затаілася, і палышчызна бязьсільная выгнаць яе. Беларускай ідэі, адзінай натуральнай падставы хрысьціянскай тут працы, стараняцца як духавенства праваслаўнае, так і каталіцкае. Адныя чакаюць лепшых часоў, а другія на „цудоўнае” праменьваньне польскай культуры і на асыміляцыю Беларускага народу. Затым зь іх працы няма ніякага сэнсу. Народ ня любіць і ня верыць і адным, і другім, бо чужынцы. А беларуская народная стыхія і нават сьведамасьць беларуская існуе. У гэтым і будучыня беларускага народу.

12 жніўня. Гэтымі днямі забрыў я на Слоніmsкі каталіцкі паравіельны магільнік. Шумяць высокія хвойкі на прасторы. Сапраўды, магільнік прасторны — шмат, шмат „незаселенага” месца. Але і няма на ім месца для беларусаў праваслаўных. Яшчэ гадоў таму дзесяць хаваліся разам, але дзекан Расалоўскі⁵ прагнаў праваслаўных за плот. Там яны сянняя і хаваюцца. Пусты там пясок і крыха малажавых хвояк. А ўсьцяж гаворыцца аб уніі. Як жа горкая іронія. Бо ж у сутнасці не матывы рэлігійныя прагналі беларусаў за плот, але польскія палітычныя. Даканала гэта адсутнасць праўдзівай рэлігіі. Праваслаўныя і каталікі — гэта ж па рэлігіі найраднейшыя браты. Гэтаму дзекану ішло аб тое, каб затрымаць і ўцвярдзіць фікцыю „польскай” і „рускай” веры, каб быў магільнік „польскі” і „рускі”, каб нідзе і ніколі сярод Беларусаў не аказалася хрысьціянская і беларуская нацыянальная сынтэза. Але дарма. Жыцьцё і праўда гэтаму не паддаюцца і не паддадуцца.

2 верасня. Сянняя атрымаў адмову з Мін[істэрства] Спр[аў] Унутр[аных] на маё „адволане” ад пастановы Віленск[ага] ваяводы „слаўнага” Бацянскага⁶ не прабываць мне ж у Віленскім ваяводстве. Адмову атрымаў у старастве слоніmsкім у нач[альніка] бясъпечнасці. З яго боку ў гутарцы са мною былі акцэнтны згодлівія, акцэнтны польска-беларускага паразуменьня. Казаў, што шкадуе, што міністэрства прыслала адмову.

18 верасня. Сянняя Савецкая армія заняла Слонім. Мясцовае насельніцтва ў вялікай большасці вітала энтуз’ястычна. Сянняя, як даведаўся з радыё, так жа занята Вільня. Цікавасьць, як там усё выглядае...

У Слоніме Адам Станкевіч напісаў вялікую працу „З літуанізмаў у беларускай мове” і надрукаваў яе ў алфавітным парадку ў некалькіх ну-

⁵ Звестак пра Расалоўскага, на жаль, у аўтара гэтага матэрыяла няма.

⁶ Людвік Бацянскі (1892-1970) — польскі ваенны камандзір і палітычны дзеяч. З канца 1935 г. да мая 1939 г. віленскі ваявода; рушлівы выканаўца палітыкі панланізацыі, за што крытыкаваўся нацыянальнымі меншасцямі і апазіцыяй.

марах кварталніка „Калосьсе”. Праца гэтая выклікала вялікі рэзананс. Многім яна не падабалася. Так, напрыклад, у газеце „Беларускі фронт” (15.05.1939, № 10) з’яўляецца вялікі артыкул „Аб „літуанізмах” Адама Станкевіча” нейкага Ш-ць. Ён моцна крытыкуе аўтара, абражае яго, наводзіць паніку і г.д. Прачытаўшы гэта, кс. Станкевіч дасьлае са Слоніма ў „Калосьсе” тактоўнае пісьмо-адказ:

„Паважаны Грам[адзянін] Рэдактар, не адмоўце памясьціць у „Калосьсі” гэтых некалькі слоў: „Я дужа ўдзячны гр[амадзяніну] Ш-ць („Бел[арускі] Фронт” № 10, 15.5.39) за крытычныя і фаховыя ўвагі да маёй працы „З літуанізмаў у беларускай мове”; падчыркваю — за крытычныя й фаховыя, характару языкаведнага, бо-ж, апрача гэтага, чаго там толькі няма!? Але transeat! Мне йдзець аб дасьледжаньне літуанізмаў у беларускай мове й з слушных (а ня ўсе так гэткія!) заўвагаў у гэтай праблеме я ахвотна скарыстаю, калі праца мая будзе выходзіць асобнай адбіткай. Тады выкажу так-жа свой пагляд і што да тых заўвагаў гр[амадзяніна] Ш-ць, з якімі я не згаджаюся.

Прыміце, Гр[амадзянін] Рэдактар, словы маёй да Вас пашаны. Ад[ам] Станкевіч. Слонім, 17.5.39 г.”.

Жывучы ў Слоніме, Адам Станкевіч пільна сочыць за выходам новых беларускіх кніг. 27 красавіка 1939 года ён піша грунтоўную рэцэнзію на кніжку беларускага паэта і даследчыка Хведара Ільяхэвіча⁷ „Друкарня дома Мамонічаў у Вільні (1575-1622)” і друкуе яе ў часопісе „Калосьсе” (1939, № 2). Крытык спыняецца на кожным з пяці раздзелаў працы Хведара Ільяхэвіча, указвае на іх каштоўнасць і значэнне. «Кніжка Хведара Ільяхэвіча, — адзначае А. Станкевіч, — гэта значны ўклад у маладую беларускую навуку. Агульнай, аднак, нястачай кніжкі зьяўляецца нявыразны яе воблік беларускі. Мамонічы — гэта беларускія патрыёты й беларускія культурнікі, й кніжкі іх прызначаны для беларускага народу. Тымчасам гэта ў Хв[едара] І[льяхэвіча] ня толькі што з націскам не адзначана, але нават як-бы сарамліва прыхавана пад бліжэй неазначанымі тэрмінамі: „Русь, рускі, патрыёт, Вял[ікае] Кн[яства] Літоўскае” і інш. Я разумею, што да гэткай „саромлівасьці”, што да беларускасьці прымушалі аўтара абставіны, у якіх праца была пісана й выдана. Затое цяпер аўтар павінен сваю цэнную працу пералажыць на беларускі язык, паставіць „беларускія точки” над усімі „і”, раскрыць усе „дужкі”, паставіць, дзе трэба, „беларускія націскі” і... па-беларуску выдаць. Але хто выдасць? Гэтая кніжка мусіць праявіць сваю беларускую „душу” й мусіць прыадзец-

⁷ Хведар Ільяхэвіч (1910-1948) — беларускі паэт, празаік, гісторык. У час нямецкай акупацыі кіраваў Беларускай аб’яднаннем у Беластоку, рэдагаваў газету „Новая Дарога”. З 1944 г. жыў у Заходняй Нямеччыне.

ца ў сваю беларускую „вопрадку”».

За слоні́мскі перыяд жыцця кс. Адамам Станкевічам было напісана яшчэ шэраг артыкулаў і рэцэнзій. Тут, у Слоніме, ён дапамог мясцоваму паэту Анатолю Іверсу⁸ наладзіць сувязі з Вільняй на конт выдання яго першага паэтычнага зборніка „Песні на загонах”. Пра гэта пры жыцці не раз расказваў мне наш старэйшы слоні́мскі паэт. Яны сустрэліся ў Слоніме ў 1939 годзе. І была на гэта нагода. Выдавецтва „Калосьсе” рыхтавала да друку зборнік вершаў Анатоля Іверса „Песні на загонах”. Рэдактар выдавецтва Ян Шутовіч⁹, ведаючы, што паліцыя на вёсцы правярае, а часам і забірае карэспандэнцыю, карэктурныя лісткі зборніка прыслаў у касцёл у Слонім Адаму Станкевічу, а паэту напісаў пісьмо, каб той абавязкова зайшоў да ксяндза, што Іверс і зрабіў.

Гаспадар доміка, які знаходзіўся на касцельнай тэрыторыі, сустрэў слоні́мскага паэта ў сваім пакоі па-хатняму, без сутаны:

— Ведаю, ведаю пра вас. Вось карэктурна ваша кніга, уважліва прачытайце і зрабіце папраўкі, калі знойдзеце памылкі.

Малады Анатоль Іверс усхваляваўся, убачыўшы надрукаваныя на лістках свае вершы. Вочы сталі вільготнымі, і ён хутчэй па памяці, чым зрокава, пачаў чытаць вершаваныя радкі. Сям-там на палях ужо былі вынаскі літар, зробленыя Адамам Станкевічам. Першы раз слоні́мскі паэт спасцігаў карэктурную мудрасць і, бадай, не знайшоў ні адной незаўважанай і не папраўленай памылкова набранай у тэксце літары.

Пасля яны яшчэ доўга гутарылі, а напрыканцы сустрэчы Адам Станкевіч спытаў, ці надакучвае паліцыя.

— Яшчэ як дакучае, — сказаў Іверс, — лазіць па пятах, забірае з паштовага агенцтва беларускія і ўкраінскія газеты. Арыштоўвае хлопцаў перад святамі, рэдка абыходзіцца без катаванняў у дэфензіве. Забараня ставіць беларускія спектаклі...

— Вось што, браток, не трэба лезці на ражон, — параіў Адам Вікенцьевіч. — Хоць, праўда, і я не ўсцярогся, бачыце, саслалі з Вільні ў Слонім. І тут не дазволілі ў касцёле праводзіць службу на беларускай мове...

На развітанне Адам Станкевіч запрасіў слоні́мскага паэта заходзіць часцей. Але больш ім сустрэцца не ўдалося, хоць пражыў ён у горадзе над Шчарай амаль год.

На працягу года Адаму Станкевічу са Слоніма і Адольфу Клімовічу з Варшавы пару разоў усё ж дазволілі наведаць Вільню. Пры чым адзін раз Адам Станкевіч выступаў нават сведкам абароны ў судзе па справе

⁸ Анатоль Іверс, сапр. Іван Міско (1912-1998) — беларускі паэт. Выступаць у друку з вершамі пачаў у 1934 г.

⁹ Янка Шутовіч (1904-1973) — беларускі грамадскі і культурны дзеяч, літаратуразнавец. Працаваў у Беларускай друкарні імя Ф. Скарыны, у 1935-1939 гг. — адказны рэдактар і выдавец часопіса „Калосьсе”.

Г. Дэмбінскага¹⁰, заснавальніка газеты „Po Prostu”¹¹.

З кастрычніка 1939 года Адам Станкевіч назаўсёды развітаўся са Слонімам і прыехаў у Вільню. Тут ён аднавіў выданне „Крыніцы”, сустрэкаўся з прэзідэнтам Літвы А. Сметонай, узначальваў Беларускі цэнтр у Літве, выдаваў свае кнігі і брашуры, стварыў „Камісію Аховы Культурных Памятнікаў Беларусі”, займаўся педагагічнай дзейнасцю. 13 красавіка 1949 года яго арыштавалі органы НКУС, а 31 жніўня асобная нарада пры Міністэрстве дзяржаўнай бяспекі СССР прысудзіла яму 25 гадоў лагераў па 58 артыкуле УК СССР (зрада Радзіме). А ў канцы лістапада 1949 года Адама Станкевіча не стала. Яго энкэвэдысты проста забілі. Пахаваны беларускі святар у вёсцы Шаўчэнка Тайшэцкага раёна Іркуцкай вобласці Расіі.

¹⁰ Генрык Дэмбінскі (1908-1941) — грамадскі дзеяч, публіцыст, член Камуністычнай партыі Польшчы, заснавальнік і рэдактар газеты „Po Prostu” (1935-1936).

¹¹ „Chryscijanskaja Dumka”, 1939, № 13, с. 7.